

KİTAP TANITIMI/BOOK REVIEW

KAMUSAL HAYATIN DIŞLANAN YÜZLERİ OLARAK AVRUPALI MÜSLÜMANLAR VE İSLAMAFOBİ TARTIŞMALARI

Adem SAĞIR

Doç. Dr., KBÜ, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
ademsagir@karabuk.edu.tr

Kimlik Ayrışmasına Giden Yol İzleğini Tanımlama

Fransa'da 13 Kasım 2015 günü gerçekleşen saldırılar, dünyanın yeni bir sancılı bekleyişe gebe olduğunu gösterdi. 2001 yılının 11 Eylül'ünde Amerika'da yaşanan saldırılar, nasıl ki gözleri Müslüman dünyaya çevirdiyse, Fransa'daki patlamalar da Avrupalıların gözlerini Müslümanlara çevirdi. Fukuyama'nın "*Tarihin Sonu*", Huntington'un "*Medeniyetler Çatışması*" tezleri yeniden gündeme alındı. Avrupa uzun süredir gündemde olan "*İslamofobi*" tartışmaları yeniden alevlendi. Hem Avrupa'nın gündelik hayatı içerisindeki hem de dünyanın diğer uzak ülkelerinde yaşayan Müslümanlar tartışmalardan tedirgin olmaya başladı. Avrupa'daki Müslümanlar ise iki katı tedirgin durumdadır. Çünkü bugüne kadar ki kazanımlarını kaybetmek istemiyorlar. 11 Eylül olaylarından sonra Müslümanlara yöneltilen tepkilerin benzerlerini yaşamak istemiyorlar. 2015 yılının başında kaybettiğimiz Ulrich Beck'in "*Risk Toplumu*" kuramı, sosyolojik bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Beck, modernleşmenin bugün 21. yüzyılın eşiğinde kendi karşısını tüketip yitirdiğini, şimdi de sanayi toplumunun öncülerini ve işlevsel ilkelerini baltalayarak kendi kendini hedef aldığını ifade etmiştir (Beck, 2011:9).¹ Risk Toplumu kavramı, tam da burada açıklayıcı duruyor. Daeş'in dünyayı sürekli tehdit eden söylemleri ve Ortadoğu'yu kan gölüne çeviren saldırıları, artık terörün kendi doğduğu topraklardan çıkarak, bütün dünyada aynı anda varolabileceğini gösterdi. Risk toplumu her an her yerde: *Dikkat bomba patlayabilir! Silah namlusu kafanıza doğrulabilir! veya aniden ölebilirsiniz!*

¹ Alıntılar için bkz. Ulrich Beck, Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru, Çev: Kazım Özdoğan-Bülent Doğan, İthaki Yayınları, İstanbul, 2011.

Kendi evinde huzur içerisinde yaşadığını düşünen Avrupalılar, Fransa saldırılarıyla karşılaşınca ne yapacaklarını şaşırarak doğrudur. Geçtiğimiz yüzyıl boyunca “*post örnekleri*” ile eleştirdikleri modernleşmenin uzantıları, Avrupalıların ayak bastığı her yerde cirit atıyor. Farklılıklarla yaşadıkları imajı ve çokkültürlü topluluk imajları köklerinden sarsılıyor. Beck’in risk toplumu kuramında da ifade ettiği üzere modernleşme sürecinde, “*yıkıcı güçler giderek daha fazla serbest kalıyor; bunlar insanın hayal gücünü şaşkınlığına uğratan güçler*” (Beck, 2011:23). İslamofobi tartışmaları yeniden gündeme gelir mi bilinmez ancak İslam ile terör kavramlarının bir arada kullanılması, ortaya çıkacak tartışmalarda İslam topluluklarının geleceği açısından potansiyel bir tehdit olarak sıcaklığını korumaya devam edecek gibi durmaktadır. Kuşkusuz burada İslam toplumlarının karşılaştığı önemli bir risk durumu da var: *Terörün insan kaynağını-özellikle Daeş’in- doğduğu topraklarda Müslümanlar içerisinde devşiriyor olması*. Olayları Amerika ve İsrail gerçekliği üzerine kurulu komple teorileriyle açıklamak da bir yöntem olmakla birlikte bizce aslolan temel gerçeklik, terörü besleyen insan kaynağının sosyolojik olarak kabul etmektedir. Bu bağlamdan hareketle risk toplumu ifadesini sadece Avrupa için kullanmak yeterli değildir. Riskler, İslam toplumları için de oldukça gerçektir, basittir ve nettir. Öyle ki İslam toplulukları, bu çöküntüyü iki bakımından yaşıyorlar. Birincisi terörü besleyen insan kaynağı kendi içerisinde yetişiyor ve durum hem kendi toplumuna hem de dışardaki toplumlara zarar verme biçimini alıyor. İkincisi ise İslam-terör özdeşliğinin İslam’ın imajı üzerinde yarattığı sarsıntılar ve Avrupa’da yaşayan Müslümanların gündelik hayatlarında oluşan yarılımların/kırılmaların varlığıdır. İslam toplumlarında özeleştirme yapılmadığı ve katı bir Batı düşmanlığı yapıldığı sürece bu yarılımların ve sarsıntıların devam edeceği de net bir şekilde gözlenebilmektedir. Kısacası Müslümanlar üzerinden yeni bir tartışma başlarken sürecin nereye kadar uzanabileceği belirsiz durmaktadır. Çünkü hem oryantalist hem de oksidentalist açıklamaların kabul etmesi gereken nokta Beck’in Risk Toplumu kitabında da ortaya koyduğu bağlamda “*kusursuz sistem diye bir şeyin olmadığı gibi zorunluluklarıyla tam uyum sağlayan kusursuz insanın da olmayışı*” gerçeğidir. Eğer kusursuz bir sistem kurmak zorunluluksa ki modernlik bunu en mükemmel bir biçimde yaptığını varsayıyor, “*gündelik hayatta bir nevi diktatörlük yaratmak anlamına*” (Beck, 2011:39) gelecektir.

Günümüzde Avrupa’nın Suriyeli mültecilerle karşılaşması, tam da sorunun başladığı ana rotadır. Türkiye’de dahi “*toplumsal bir patlama yaratma veya potansiyel risk*” taşıyan alanlar, Avrupa’da da aynı biçimlerde ortaya çıkışına

neden oluyor. Yani Suriyeliler, Avrupalılar için potansiyel bir risk kaynağı haline geliyor. Çünkü Suriyeli mülteciler, mekân ve zaman kavramında yeni bir kırılmanın yaşanmasına kaynaklık ettiler. Bilindiği üzere mekan ve zamanda ilk kırılma televizyon ile başlayan ve internet ile zirve yapan bir süreçle yaşandı. Küreselleşme kavramı, tam da bu ilk kırılma sürecini ifade eden değişimlerin toplamını anlatır. Mültecilerle yaşayan yeni kırılma dalgası ise Avrupa’da mekânın ve mekânla birlikte tutumların yeniden inşasında önemli dönemeçlerden birisi olmuştur. Geçmişte mültecilik sosyal bir problem iken bugün aynı kavram toplumsal çarpışmaların sancılı/çatışkılı bir dışavurumu olarak gözümüze çarpmaktadır. Zengin Ortadoğu ülkelerinin Suriyelilere kapılarını açmaması, Batı’nın Suriyelileri “tehlükeli” olarak kabul edip Türkiye’de kalmaları için “maddi destek” ve “AB Üyeliği” teklif etmeleri, Avrupa’ya geçmek isteyen sayısız mültecinin Ege Denizi açıklarında ölmeleri sıradan gündemler haline geldi. Ölümünün arkasında Batı’nın Ortadoğu ile ilgili gündemleri olduğunu düşünen İslam topluluklarında yükselen tepkiler de kendi içerisinde meşru bir zemine doğru kayarken, “hoşgörü, sevgi ve saygı” kültürünün de silikleştiği görülüyor. Artık dünyanın yeni bir döneme girdiği her yönüyle kendisini aşikâr ediyor. Yerel milliyetçilik, Batı’yı “nefret” ve “öfke” sarmalının merkezine yerleştirirken tarihsel söylem üzerinde yükselen neo-Osmanlı izler ise Türkiye’nin kendi kendini ötekileştirmesinin bir aracı olmaktadır. Bu kendini ötekileştirme süreci, Arap dünyasının rol modeli haline gelebilme çabaları ile baş başa giderken, Türk entelijansiyasının İslam-Müslüman algılarını da Doğu’ya doğru kaydırmaktadır. Bu durumun en büyük etkisi, Avrupa Müslümanlığının ya da İslam’ının göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda Batı İslam’ı ile kurulan ilişkiler, orada “yoz” olduğu varsayılan neslin kurtarıma harekâtına (!) dönüşmektedir.

Nilüfer Göle’yi Türkiye’de sosyal bilimlerin merkezine yerleştiren temel nokta, modernleşme ve İslam arasında kurduğu yerinde ve kompleks söylemlerdir. *Modern Mahrem*² başta olmak üzere birçok çalışması, İslam’ın kamusal hayattaki farklı izlerini sürmeye dönük olarak hazırlanmıştır. Göle’nin bu değerlendirmeye konu olan çalışması da benzer şekilde İslam’ın kamusal izlerini modernliğin içerisinde süren bir saha araştırması olarak karşımızda durmaktadır. Nilüfer Göle’nin 2015 yılında Türkçeye kazandırılan eseri, Avrupalı Müslümanların gündelik hayatlarına dair önemli argümanlar içermektedir. “*Gündelik Yaşamda Avrupalı Müslümanlar*” ana başlığı “*Avrupa Kamusal Alanındaki İslam İhtilafları Üzerine Bir Araştırma*”

² Bkz. Nilüfer Göle, *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul, 2014.

alt başlığıyla sosyal bilimler literatürüne kazandırılmıştır. Bugünün Avrupası'nda bir taraftan yükselen modernite eleştirileri diğer taraftan yükselen İslam karşıtı söylemlerin köklerindeki uzantılarının anlaşılması için önemli bir çalışma. Bu çalışma aynı zamanda Suriyeli mültecilerin Avrupa'nın "uzaklardaki düşman" imgesinin Avrupa'ya taşınması bağlamına da gönderme yapması bakımından dikkat çekmektedir. Risklerin arttığı güvenlik duvarlarının kalktığı ve teknolojinin eskisinden daha çok insanların hayatlarını altüst ettiği bir dönemde Göle, tespitleriyle sosyolojik açıdan bize bir perspektif sunmuştur. Göle'nin çalışmanın bir yerinde ifade ettiği gibi "devletler arasındaki sınırların kalkması, seküler Batı ile İslam ülkeleri arasındaki koruyucu mesafeyi de kaldırmış, Avrupalıların kendilerini güven hislerini" sarsmıştı (Göle, 2015:37).

Fransa'dan Dünyaya: Orada Kimse Var mı?

Kitabın önsözünde "heyhat bu metni terör eylemlerinin Paris'i yüreğinden vurduğu olayın ardından yazmak zorunda kaldım" diyen Göle'ye atfen bu kitap değerlendirmesinin gelinen noktada oldukça önemli olduğu görülmektedir. Kitap, dört yılı aşkın bir sürede gerçekleştirilen bir saha çalışmasının ürünüdür. Ayrılcı teröristlerle Avrupalı Müslümanların büyük çoğunluğunun bir tutulamayacağını ortaya koymaya çalışan bir çabanın sonucudur. Göle, Avrupa'da yeni bir kamusal kültürün yaratılmasına gönderme yapmaktadır. Çünkü terör saldırıları, zamanın akışında bir yarılmaya yol açar, gündelik yaşamı sekteye uğratır. Toplumsal sözleşme parçalanır ve toplum kutuplaşmaya sürüklenir. Charli Hebdo (Mizah Dergisi)'de sekiz yazar ve çizerin öldürülmesi, tüm Avrupa sathında "İslam korkusunu" daha derinleştiren katliamlar olarak tarihe geçmiştir.³ Fransa'da İslam karşıt tepkilerin oluşması, aynı zamanda Fransa'nın İslamiyet'le ve Müslümanlarla uzun tarihsel dönemlere dayanan ilişkilerini de yeniden gündeme getirmiştir. Bu kitabın temel iddiası da Müslümanlarla Avrupa toplumları arasındaki bu iç içe geçiş dinamiklerini gözler önüne sermek olmuştur.

Göle, Avrupa'da Fransa'daki saldırıya gelinceye kadar (Charlie Hebdo) yaşanan birkaç tecrübeyi okuyucuya hatırlatarak işe başlar. 1989 yılında Şeytan Ayetleri'nin yazarı Salman Rushdie'ye karşı çıkarılan ölüm fetvası,⁴

³ 7 Ocak 2015 tarihinde, Fransızca yayın yapan mizah dergisi Charlie Hebdo'nun Paris'teki ofisine yaptığı saldırıdır.

⁴ Şeytan Ayetleri (The Satanic Verses) Hint asıllı İngiliz yazar Salman Rushdi'nin romanıdır. Kitap, birçok İslam ülkesinde yasaklanmıştır. Kitabın bir bölümünde, Hz.

2004'te Submission/Teslimiyet filminin yönetmeni Hollandalı yönetmen Theo van Gogh'un suikasta kurban gitmesi⁵ ve 2005'te bir Danimarka gazetesinde Hz. Muhammed karikatürlerinin yayınlanması,⁶ Avrupalı Müslümanların kolektif hafızasına kazınan yol işaretleri olarak sunulmuştur. Bu olaylara Avrupa'da yerel ya da genel boyutta birçok olayın eklenmesi mümkündür. Nitekim İsveç'teki minare krizi ve son olarak Paris'te DAES'in yaptığı saldırılar bu bağlama eklenmesi yerinde olacaktır. Olaylar bir bütün olarak değerlendirildiğinde Avrupalı yaşamın, Müslümanların gündelik hayatlarına kulak tıkadığı görülmektedir. Onların varlığı, bakış açıları, değerleri ve mizah anlayışları dikkate alınmıyor. Bunu Göle'nin, kitabın önsözünde "*gündelik hayatta Müslümanların dikkate alınmamasına başlanmasının en büyük engellerden birisi olduğu*" (Göle, 2015:13) şeklinde ifade ettiği anlaşılmaktadır. Olaylar, Avrupalıların Müslümanlar üzerinde belli bir otoritenin kurulmasını sağlamakta ve onların Avrupalı hemşerilerden kopmaya dahası kendilerine katılmaya zorlamaktadırlar.

Nilüfer Göle'nin çalışması "*Charlie'den Önce/Sonra Toplum İnşası*" başlığını taşıyan önsöz ile başlamaktadır. Giriş bölümü ise "*Avrupalı Müslümanları: Kolajdan Dokumaya*" altbaşlığıyla Avrupa'daki Müslümanların gündelik hayatının eskiden ne olduğu bugün ise nereye doğru evrildiğine dair bir genel değerlendirmeden oluşmaktadır. Çalışma dokuz farklı başlığa sahiptir. "*İslam'a Girmek Yasak*", "*Sıradan Müslümanlar*", "*İhtilaflı Namaz Mekânları*", "*Suskun Minareler, Şeffaf Camiler*", "*Kutsal, Sanat ve Şiddet*", "*Örtünme ve Aktif Azınlıklar*", "*Şeriatı Ne Yapmalı*", "*Helal Yaşam Tarzları*" ve "*Yahudi İmleci*" bu dokuz başlığın ifadelendirilmiş halidir. Burada kullanılmış her başlık, gündelik hayatın bir uzantısı olarak karşımızda

Muhammed'in içinde yaşadığı pagan topluluğun desteğini almak üzere çok tanrılı yaklaşım lehine bir ayeti haber verdiği, sonradan bu yetin şeytan tarafından yazdırıldığını iddia ettiği anlatılmaktadır. Roman, Müslüman camiasında büyük yankı yaratmış ve dine küfür olarak algılanmıştır.

⁵ Teslimiyet filmi, görücü usulü ile evlenmeye zorlanan bir kadının öyküsünü anlatmaktadır. On dakikalık bu kısa filmin kahramanı, kocasının tacizine amcasının tecavüzüne uğruyor. Teslimiyet, içindeki çıplaklık sahneleri, beden yazılan Kur'an ayetleri ve tartışmalı görüşler nedeniyle ülkede yaşayan Müslümanlardan büyük tepki almıştır. Yönetmen, filmi Somali kökenli Ayaan Hirsi Ali'yle beraber çekmiştir. Yönetmenin öldürülmesi peşi sıra bir hafta içerisinde sekiz cami ve dört kiliseye saldırı olurken Müslümanların gittikleri iki ilkokulun da kundaklandığı görülmüştür.

⁶ Danimarka'da yayın yapana Jyllands-Posten isimli gazetenin Hz. Muhammed'i tasvir eden 12 farklı karikatür yayınlanmasından sonra başladı. İslam dini içerisinde peygamber tasvirinin yapılması İslam'a yapılmış bir küfür olarak algılanmış ve dünya çapında Müslümanların katıldığı gösterilerin ortaya çıktığı görülmüştür.

durmaktadır. Gündelik hayatı ön plana çıkartan ise Avrupa’da İslamofobi etrafında gelişen olayların ve süreçlerin en yoğun etkilediği alan oluşudur. Çünkü Avrupalılar, “şaşknlık, bazen de öfke içinde İslam’ın iktidarının artık Müslüman dünyayla sınırlı uzak diyarlara ait olmadığını, kendi evlerindeki bir gerçeklik olduğunu” keşfediyorlardı (Göle, 2015:37). Bu durum aynı zamanda Beck (2011:62)’in ifade ettiği düzeyde “risklerin çoğalması, dünya toplumlarını birer tehlike cemaati haline getiriyor.” Güven üzerine kurulu sosyal ağlar, köklerinden sarsılırken gündelik hayatların yeniden tanımlandığı bir toplumsal aşamaya geçiş yapıldığı görülmektedir. Sosyal ağların merkezinde artık cemaatlerin birbirlerine karşı duydukları “korku” ve “kaygı” yerleşmiştir. Korku ve kaygı, herkesi kendisini ait hissettiği topluluğun içine çekerken, ötekilerle ilişkilerin yeniden tanımlanmasına ve kimliklerin yeniden inşa edilmesine neden olmaktadır. Böylece yeni bir sosyal dinamik oluşmakta ve Göle’nin çalışmasında bu dinamiğin izlerini sürmek mümkün olmaktadır.

İslam’a “Girmek Yasak”

Göle’nin çalışmasında ilk başlık, sokakları gezinirken insanların gözüne çarpması muhtemel bir levhada yazılından hareketle kurulmuştur: *İçeri Girilmez!* Özünde göç akışlarıyla şekillenen günümüz toplumlarında tarihsel-sınıfsal anlamında bir kayma söz konusu olsa da, “*Flaneur-amaçsız dolaşan aylak-*” tabirinin yerini göçmenlerin aldığından (Göle,2015:35) hareketle bir yol haritası çizilmektedir. Göçmen, bir yerden bir yere gider, sınırları aşar ve yeni manzaralara, yeni şehirlere dâhil olur. Burada Göle’nin aylak ile göçmen arasına çizdiği sınır da oldukça dikkat çekicidir. Aylaklara kimse dokunmaz ama göçmenlerin dolaşım özgürlüğü her zaman toplumların ve devletlerin cemaat duvarlarına çarpar. Avrupa’nın günümüzde Suriyeli ve Iraklı mültecilerle olan karşılaşması da bu bağlamda hem kendi içlerinde sınırlarını yeniden tanımladıkları hem de dışarıya karşı duvarları daha sık ördükleri bir sürece doğru evrilmiştir.

Göle’nin “*içeriye girilmez*” uyarının arka planında yatan betimsel durumu Orhan Pamuk’un “*Öteki Renkler*” kitabına referansla aktarımı altı çizilmesi gereken bir bağlamdır.

“Her içeriye girmek isteyen giremez! Bazı ayrıcalıkların içeri girebileceği anlamına geldiği gibi, bu ayrıcalıkları olmayıp da içeri girmek isteyenleri durdurur. İçeri girilmez levhasının asıldığı kapının ardından yeni gelenlerin istilasından korkanların sesini işitiriz.

Dışarıdan çok kalabalık geliyor içeriye demişlerdir. Herkesi kabul edemeyiz. Bir gün içeridekiler kendi aralarında oturup, bu kalabalıktan içeri kimi alalım, kimi almayalım diye tartışmışlardır da. İçeridekiler, ayrıcalıklarını mallarını mülklerini zevklerini ve alışkanlıklarını korumak istemektedir.”

Göle (2015:37), Orhan Pamuk'un bu öyküsünün karşılıklı bağımlılığı, "Biz" in "Öteki" ne karşı tanımlanışını, Avrupa kimliği üzerinde yabancıların inşa etkisinin tasvir ettiğini belirtmektedir. Avrupa'da bugün yaşadığı toplumsal tartışmalarda, göçmenlik ve İslam etrafındaki kamusal ihtilaflar uyum kuralları, dışlama sınırları ve Avrupa vatandaşlarının "biz" tanımına katılma şartlarının izleri sürülmektedir. Göle, kamusal alanda yaşanan ihtilaf örneklerini 1989'da Fransa'da yaşanan başörtüsü meselesi ve aynı yıl İngiltere'de yaşanan Şeytan Ayetleri'nin yazarı için çıkartılan İran kaynaklı ölüm fetvası ile başlatır. Her iki olayın da İslam'ın Avrupa'daki varlığını görünür kılmış, rahatsız edici, düzen bozucu niteliklerini gündeme getirdiği görülmüştür. İslam'ın Avrupa'daki patlaması olarak görülen bu olayda temel altı çizilen tutum da Avrupalıların artık "İslam'ı kendi evelerindeki bir gerçeklik olarak kabul etmeleri" (Göle, 2015:37) gerekliliği olmuştur. Avrupa'nın bu durum karşısındaki pratik tavrı "istilacı olarak algıladığı bir İslam'a siper olabilecek bir biz ile kendi özgüllüğünü pekiştirmek için giderek artan bir şekilde laik değerler etrafında safları sıkılaştırma" (Göle,2015:38) olmuştur. Öyle ki Göle'nin aktardığı biçimiyle bazı Avrupa ülkelerinde Müslümanların görünürlüğünü azamiye indirmek için okul, mahkeme, yüzme havuzu gibi bazı mekânlarda dindarlıkları bariz olanlara karşı "İçeri Girilmez" levhasının dikilmesi olmuştur. Avrupa'nın bu yeni deneyimini laiklik ekseninde de güncellendiği belirten Göle, Hıristiyanlık ile ilişki içinde inşa edilmiş olan Fransız laikliğinin, bugün Hristiyan dünya görüşünün dışından gelen bir dinle karşı karşıya kaldığından bahsetmektedir. Öyle ki 2000'li ve 2010'lu yılların Fransa'sındaki toplumsal tartışmalardan uzak, felsefi ve hukuki bir kavram olarak laiklik örtük biçimde her daim İslam'a atıfla ele alınır olmuştur (Göle, 2015:40). Laikliğin yeni versiyonunda dikkat çeken en önemli ayrıntı ise artık farklılıkları ölçüp biçmek adına, Müslümanların ibadetlerinin ve sosyal pratiklerinin neredeyse saplantılı bir biçimde mercek altına alınmasıdır. Göle'ye göre laiklik, farklılıklara kayıtsız kalma kabiliyetini yiterek kimlik kıstası sistemine dönüşmüş, Müslüman kültüre sahip göçmenlere dayatılan bir entegrasyon kriteri haline gelmiştir. Avrupa'da bu dönemde yayın hayatına giren kitaplarda da "İslam'ın entegrasyona ve ilerlemeye engel olduğu" düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır.

Laiklik üzerinden yürüyen tartışmalar, aynı zamanda çokkültürlüçülüğün de iptal edilmişinin ayak sesleri oldu. Çokkültürlüçülüğün tartışılması ise yine Avrupa yazınında “etnik azınlıkların entegrasyonunda başarısız olunan bir bağlamda göçe açık bir toplumun kırılğanlığının” vurgulanması ile başlıyordu. Çalışmalarda “çokkültürlüçülüğün göçmen Müslüman toplulukların kültürel pratikleri karşısında kayıtsızlık ve ihmal politikalarına yol açacağı” (Göle, 2015:45) ileri sürülüyordu. 1989 yılında Salman Rushdie için çıkarılan ölüm fetvasına 2001’de El-Kaide’nin New York saldırıları, 2004 yılında Hollandalı sinemacı Theo Van Gogh’un öldürülmesi eklenince, Avrupa kamuoyundaki kırılğanlık ve emniyetsizlik hissi perçinlendi, dingin ve hoşgörülü toplumlar imajı da parçalanmış oldu (Göle, 2015:45). Göle’ye göre çokkültürlüçülüğün iptal edilmesini, İslam’ın dışlanması pahasına ulusalın ve Batı değerlerinin pekiştirilmesi politikalarını doğuran bir eylem mantığının takip ettiğinden söz etmektedir. Kuşkusuz aynı literatürün içinde kimi yazarlar tarafından ortaya çıkan yeni durum için “tepeden inme ırkçılık” veya “kültürel ırkçılık” tanımlamalarının kullanıldığı görülmektedir.

Göle’nin çalışmasının bu bölümünde “İslamofobi” kavramını yeniden gündeme getirmesi önemli bir durumdur. 2003 yılında yayınlanan ve yeni İslamofobinin ortaya çıkışını tasvir eden sosyolog Vincent Geisser’in kitabının önemli bir teşhiste bulunduğunu hatırlatan Göle bunun altını çizmektedir. Göle, Geisser’in İslamofobi tanımlamasında “yalnızca Arap karşıtlığı, Kuzey Afrikalı düşmanlığı, banliyö gençliğinin damgalanması ve bunların yeniden harmanlanmasından ibaret” olmadığını aksine daha geniş bir boyutta “din fobisi” olduğunu ileri sürmesini dikkat çekici bulmaktadır. Bu detayı tamamlayıcı pratik unsurlar olarak başörtüsü, cami ve minare tartışmalarında yalnızca göç simgeleri değil, görünür dinsel simgeler de İslam’ın semptomları olarak hedef alınmıştır, zira Batı’nın belli bir tahayyülünde bu din bir hastalık olarak da algılanmaktadır (Bkz. Göle, 2015:48-49). Geisser, aynı çalışmada İslam-karşıtı önyargıların ve klişelerin üretilmesinde ve yayılmasında aydınlar ve medyatik aktörler tarafından oynanan oyunu da ifşa etme amacı taşımaktaydı. Nitekim Göle de araştırmasında özellikle kitle iletişim araçlarının kamusal alanın İslam karşıtı söylemlerle inşa edilmesinde önemli bir belirleyici olduğunun altını çizmiştir. Göle bu bağlamla ilişkili olarak Michel Houellebecq’in 11 Eylül 2001 saldırılarından kısa bir süre önce yayımlanan Platform adlı romanına atıf yapar. Platform adlı romanda İslam ve Kur’an ile ilgili küçümseyici pasajlar yer almaktadır. Kuşkusuz Göle bu noktada ortaya çıkan durumun “sanat ve edebiyatta olması gereken ifade özgürlüğü kavramının, İslam’a yöneltilen

her türlü saldırıyı meşrulaştırmak için gitgide yükselen bir araca" (Göle, 2015:53) dönüştüğünden bahsetmektedir. Bu tür kışkırtmaların yazalar, sanatçılar ve siyasi sorumlular tarafından da alkışlandığını sözlerine ilave eden Göle, İtalyan gazeteci Oriana Fallaci'nin de kendi ülkesinin sınırlarını aşarak İslam'a karşı giriştiği mücadelede dünya sathında bir medyatik role ulaştığını aktarmaktadır. 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra İslam'ı Batı'nın yeni düşmanı olarak değerlendiren siyaset bilimci Samuel P. Huntington'un Medeniyetler Çatışması tezine kendi yorumunu getirdiği, İslam karşıtı bir manifesto olan Öfke ve Kibir adlı bir kitabı yayınlayan Fallaci, "*Allahın zorba oğulları*" dediği Müslümanlara karşı hakaretlerini sürekli güncelliyordu. Göle, Avrupa'nın düşüncesini besleyen bu kaynakların aynı zamanda Müslümanlara karşı öfke ve nefret üzerinde dayalı yeni kamusal görünümleri de beslediğinden söz etmektedir. Bu slogan ile birlikte kamusal alandaki ırkçılık ve yabancı düşmanlığının şiddetinin de arttığı görülmektedir (Bkz.Göle, 2015:55). Burada inşa edilmeye başlanan yeni Avrupalı kimliğinin "*özel ile kamusal, duygulanımlar ile gerçekler, hisler ile fikirler arasındaki sınırların ciddi biçimde aşındığına*" da ev sahipliği yaptığı anlaşılmaktadır.

Göle, edebiyat ve romanlarla başlayan serüvenin Avrupa'nın siyasal hayatındaki dönüşüme getirmektedir. 2009 Avrupa Parlamentosu seçimleri kamusal alandaki inşa süreçlerinin görüntülerini yansıtmıştır. Avrupa'nın en liberal ülkeleri aşırı sağ partilerin aldıkları oy oranındaki artış karşısında şaşkına dönüldü. Bu yükselişler, Avrupa'ya boydan boya sirayet eden İslam-karşıtı dalgadan etkilenildiği durumunu somutlaştırmıştır. Göle tam da bu noktada aşırı sağ hareketlerin başarısının kaynağındaki yeni dinamikleri iyi anlamak gerektiğinden söz etmektedir. Minare inşaatları konusunda hararetle tartışma yaratan siyasi figürler, sokaklarda namaz kılınmasının Avrupa kimliğine karşı bir saldırı olduğunu ifade eden siyasetçiler⁷ bütün Avrupa'nın ilgi odağına haline gelmişlerdir. Temelinde

⁷ Fransa'da İslam tehdidi temasını diline dolayan Marine Le Pen sokaklarda namaz kılınmasını sürekli kınıyordu. Aralık 2010'da Cuma günleri Paris'in on sekizinci bölgesindeki Myrha sokağındaki kılınan namazı Alman İşgaline benzeterek bir polemik başlatmıştı. Siyasi itirazların ardından sokakta namaz kılınması Paris'te 2011'de yasaklandı. Avrupa Parlamentosu 2013'te Le Pen'in dokunulmazlığını kaldırmıştı. Le Pen, Ekim 2015'te de Müslümanlara nefreti körüklemekle yargılanmaya başlamıştı. Aralık 2015'te yapılan bölgesel seçimlerde aşırı sağ parti Ulusal Cephe'nin zaferiyle tamamlanmasının Le Pen'in 2017 Fransa Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde en güçlü aday konumuna yükselmesine sebep olmuştur. Kasım 2015'te gerçekleşen Paris saldırılarından 3 hafta sonra gerçekleşen

İslam karşıtı bir feministliğin de beslediği bu yeni siyasal hareketlerde İslam karşıtı yapılan her propagandanın tuttuğu ve arkasından kitleleri sürüklediği görülmektedir. Göle'ye göre 1970'lerdeki göçmen karşıtı tutumlarla bugün arasındaki fark, göçmenlere karşı takınılan tutumun o dönemlerde marjinal kabul edilmesi, şimdilerde ise aynı tutumların arkasında ulusal anlamda geniş bir kitlelerin yer alması olmuştur. Böylece göçmen karşıtı tutumlar, içerisinde ırkçı eğilimler taşısa da meşruluk kazanmaya başlamıştır. Ortaya çıkan süreçte *"özne, artık ötekine olan öfkesini kontrol etmeye çalışmıyor. Öyle ki bu öfke demokratik oyunu tehlikeye soktuğu ölçüde kolaylıkla kendilerinden olana da dönebiliyor"* (Göle, 2015:61). Temmuz 2011'de Norveç'teki Breivik katliamının⁸ bunu trajik bir biçimde gösterdiğini aktaran Göle, bu olayın Avrupa'daki ideolojik iklimin ve bu iklimin Avrupa demokrasisi üzerindeki tehdidinin geldiği noktayı göstermesi bakımından dikkat çekici bulmuştur. Kitabın asıl hikâyesinin de Göle'nin de ifade ettiği biçimde *"bu ihtilaflar neyi açığa çıkarıyor"* sorusundan hareketle örüldüğü görülmektedir.

Sıradan Müslümanlar

Bir önceki bölümde ifade edildiği üzere Avrupa'nın değişen kamusalılığı, yeni figürlerin sahneye çıkmasına da kaynaklık etmiştir. Özellikle İslam tartışmalarında yeni kuşakların temsilcilerin oldukça etkili ve aktif bir şekilde tartışmalarda taraf oldukları gözlemleniyor. Göle, bu kuşakları, kendilerini göç sonrası döneme ve bütünleşme sürecine adanmış kadın-erkek bu figürlerin Avrupa dillerine hâkimiyetleri, iletişim ve toplumsal adap kalıplarına vukufarı sayesinde kamusal tartışmalara katılmalarının kolaylaştığından söz etmektedir. Böylece sıradan Müslümanların, kendi gelecekleri adına söz söyleme becerisi kazanmaya başladıklarına vurgu yapan Göle, aralarında aydınlar, ilahiyatçılar, siyasetçiler ve kadın

seçimde Fransızların sandığa çoğunlukla ekonomik kaygı ve güvenlik endişeleriyle gittiklerini de ortaya çıkarmıştır.

⁸ 22 Temmuz günü Oslo'daki resmi binaların yakınında bir otomobile yerleştirdiği bombayı patlatarak 8 kişiyi öldüren Anders Behring Breivik daha sonra Ütöya adasındaki İşçi Partisi gençlik kampında 69 kişiyi öldürmüştü. Breivik mahkemedeki ifadelerinde, katliamı yaptığını inkar etmiyor ama bunun suç teşkil etmediğini Norveç'i çok kültürlülüğe karşı savunma amacı olduğu için meşru olduğunu savunuyordu. Cinayetleri işlediği gün internette yaklaşık 1500 sayfalık bir manifesto yayınlayan Breivik, eylemlerinin Avrupa'yı ele geçirmekte olduğunu iddia ettiği İslam'a karşı savunma olduğunu söylüyordu.

Bu haberin daha detaylı bir okuması için bkz. "Breivik Ütöya katliamını anlattı", 20 Nisan 2012, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/04/120420_breiviklast.shtml

şahsiyetler bulunun bu aktörlerin söylemleri ve siyasi duruşları ile Avrupa İslamının yeni kamusal yüzleri olduğunu söylemektedir. Tüm bu aktörler çeşitli medyaları kullanıyor, televizyon tartışmalarına katılıyor, gazetelerde makaleler yayımlıyor, birçok dile çevrilen kitaplar yazıyorlar; hepsinin birer internet sitesi de bulunuyor. Kısacası tek bir ulusal alana hapsolmüyorlar. Birçok ülke ve kurum arasında dolaşıyorlar (Bkz. Göle, 2015:66-67).

Göle, sıradan Müslümanların aynı zamanda yeni bir *İslami Habitusu* ortaya çıkardıklarından söz etmektedir. Bu habitus, Avrupa dışındaki Müslüman toplumlarda yer alan birçok İslami konunun yumuşatılması ya da dönüşmesi üzerine kuruludur. Helal ile haram arasındaki sınırlar, kutsal ile küfrün tanımı, kişisel tercihler ile İslami sorumluluklar arasındaki ilişkiler, bu yumuşatılmış alanların en dikkat çekenleridir. Göle, katılımcılara yönelttiği soruları da bu bağlamdan hareketle kurgulamıştır. Özellikle İslam ve şeriat nosyonu konusunda Avrupalı Müslümanların tahayyülünde zayıf bir etkiye sahip olduğu ve inançların tanımında yer almadığı ortaya çıkmıştır. Katılımcıların çoğunluğu için Avrupa bağlamında inancını yaşamak laik yasalara uyum sağlamayı olduğu kadar yerleşik İslami yasa ve emirleri sorgulamayı da gerektirmektedir. Bedensel cezalar ve bir İslam devletiyle özdeşleştirdikleri şeriat nosyonunda kendilerini bulmadıklarını belirten katılımcılar, bu konudaki soruları bilakis Avrupa'ya aidiyetlerini olumlamak için bir fırsat olarak değerlendirmişlerdir. Burada şeriatın Allah'ın yolunda olmayı ifade etmesi bağlamında bireysel olarak Müslümanlığı yaşamak olarak algılayan katılımcılar, böylece cezai uygulamaların yoğun bir şekilde özdeşleştirildiği şeriatın içeriğini yumuşatmaktadır. Göle'ye göre sıradan Müslüman nosyonu *"bütünüyle toplumsal yaşama katılan ve İslamcı bir militanlık gerektirmeden bu İslami habitusa aktif biçimde kendini adayan sofu profiline ışık tutmaktadır"* (Göle, 2015:72). Sıradan Müslümanların gündeme geliyor olması, gündelik hayattaki kırılmalardan en yoğun etkilenen tarafın onlar olmasıdır. Kamusal alana girişleri, bu kırılmaların şiddetine bağlı olarak değişmektedir.

Göle, kamusal ihtilafların mekânsal boyutu, sıradan Müslümanlar için en belirgin etkilerin yaşandığı yer olma özelliğine de sahiptir. Soyut anlamda bir kamusal alanda ortaya çıkan ihtilaflar değil, fiziksel olarak verili mekânlarda ortaya çıkan ihtilaflar söz konusudur. Okul, otobüs, yüzme havuzu, sokak, parlamento, hastane, hapisane, tiyatro, sanat galerisi, okul kantini, mezarlık vs. adı geçen fiziksel mekânların karşılık geldiği yerlerdir.

Göle, burada Toulouse'daki olayı⁹ örnek vererek ihtilafların nasıl da otobüs gibi sıradan mekânlara da sıçrayabildiğini aktarmaktadır. Fransa'da sadece devlet okullarıyla ilgili olmasına karşın başörtüsü etrafındaki ihtilaflar, bir anda gündelik pratiklerin içerisine sızmıştır. Bu noktada Göle, haklı olarak kadını kamusal hayatın içerisine katmaya çalışan modern Avrupa tecrübesini, *"başörtülü olunca kadın niçin dışlanmak zorunda kalıyor?"* sorusuyla içsel bir sorgulamaya dönüştürüyor. Nitekim Göle'nin Avrupa modernizmin bu çelişmesine yaptığı itiraz, 1990'lı yıllarda Türkiye'nin kamusal alanında başörtülü kadınlarla yaşanan tartışmalarla aynı paralelde birleşir. Modern Mahrem¹⁰ çalışmasında da benzer şekilde Türkiye tecrübesini, *"bir taraftan kadınların kamusal hayata katılmasını destekleyenlerin diğer taraftan bu alana başörtüsü ile katılmak isteyenleri dışladığından"* söz etmektedir.

İhtilaflı Namaz Mekânları

Bu bölümde, camiler etrafında yaşanan ihtilaflar değerlendirilmiştir. Göle, seküler bir ortamda Müslümanların dindarlık pratikleri daimi bir hatırlama, özel bir dikkat ve sürekli bir gözetim gerektirmektedir. Avrupalı Müslümanlar, namaz vakitlerini kaçırmamak, beden ve kalbin ritüel temizliğini yerine getirebilmek, dikkatini toplamak ve namaz kılacak bir yer bulmak için çeşitli engeller aşmak zorunda kalırlar. Günlük yaşamları İslami pratiklerin keskin bir farkındalığını gerektiren görünmezlik taktikleri ve orama uyum çabalarıyla doludur. Burada en önemli ayrıntının dini açıdan Müslümanların cami dışında namaz kılmalarında herhangi bir sakınca olmadığı yönündeki algı olduğunu ifade eden Göle, yere seccadelerini sererek uygun bir yeri namaz kılma mekanı konumuna getirebilmektedir (bkz. Göle, 2015:87). İhtilaf tam da bu noktada başlıyor. Bu pratikler, Avrupa toplumlarının göbeğinde namazın kamusal bir görünürlük kazanmasına yol açıyor, mabet ile seküler alanlar arasındaki yerleşik sınırlardan taşıdıkları ölçüde kamusal yaşamın yabancı bir din tarafından işgali olarak algılanmaktadır (Göle, 2015:87).

⁹ Mart 2015'de Fransa'nın güneybatısındaki Toulouse şehrinde 8 aylık hamile kadın, başörtüsünden dolayı ırkçı saldırıya uğradı. Saldırgan, "bunu bizim ülkemizde takamazsın" diyerek başörtüsünü çıkarıp saçlarından tutarak yere fırlattı. Saldırıya uğrayan kadının ifadesini doktor gözetiminde alan polis, "saldırının ırkçı ve İslamofobik olduğundan şüphe yok" ifadelerini kullandı. Haberin detaylı okuması için bkz. "Başörtülü hamile kadına ırkçı saldırı", 28.03.2015, <http://www.sabah.com.tr/dunya/2015/03/28/basortulu-hamile-kadina-irkci-saldiri>.

¹⁰ Bkz. Nilüfer Göle, Modern Mahrem, Metis Yayınları, İstanbul, 2014.

Göle, çalışmasında namaz ihtilafları ile ilgili birkaç önemli örnek vermektedir. İlki Fransa'da Myrha Sokağı örneğinde Halid İbn Velid Camii'nde yaşanan olaydır. Caminin iç mekânının yetersizliği yüzünden cemaat dışarıya taşar. Her Cuma, kaldırımlara sıra sıra seccadeler serilir, namaz süresince sokak yaya ve araç trafiğine kapanır. Namazdan sonra seccadeler hızla toplanır, cemaat dağılır ve herkes kendi işine geri döner. Kuşkusuz bu tür görüntüler, İslam'ın yaşanabilir olduğu birçok ülkede sıradan pratikler olarak değerlendirilebilir. Avrupa'da önemli hale gelmesi ve kamusal alanı inşa edici bir özelliğe bürünmesi, konunun politik gündeme taşınmasıyla başlanır. Daha önce de ifade edildiği üzere Marine Le Pen, Aralık 2010'da sokakta kılınan namazlar Alman İşgali olarak değerlendirdi. Artık sokakta kılınan namazlar, Avrupalılar için bir gerileme kaynağı olmağa başladı. Fransa dışında Almanya'da benzer namaz ihtilaflarının yaşandığı görülür. 2007 yılında Berlin'de bir gencin okulda namaz kılmasıyla başlayan namaz ihtilafı, Fransa'daki tartışmalara benzer şekilde yeni bir tartışma konusu başlattı. Okul koridorunda namaz meselesi, mahkemeye taşınınca kamusal bir tartışmanın konusu haline geldi. 2011'de federal mahkemenin okulda namaz kılınamayacağı kararından sonra ise tartışmanın Müslümanlar aleyhine sonuçlandığı görülmüştür. Birisi göçmen mahallesinde diğer okul koridorunda yaşanan iki olayda İslam'ın görünürlüğünün çeşitli pratiklerini temsil etmektedir. Bir tarafta Fransa'nın Cezayirli göçmen Müslümanlarla kurduğu ilişkiler yeniden gündeme gelirken; diğer taraftan Almanya'nın Türk göçmen Müslümanlarla kurduğu ilişkiler de laiklik tartışmaları ekseninde yanı bağlamda birleşmişlerdir. Sadece bu iki ülke değil, Avrupa'da pek çok ülkede benzer tartışmaların gündeme geldiği görülmektedir. Göle, bu tartışmaların en önemli ayağının Müslümanlara karşı takınılan ırkçı tutumları besleyici kaynaklar olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Burada namazın kimlik siyasetinde ana merkeze yerleşmesinde geçerli parametre de Göle tarafından şu şekilde belirtilir. Hıristiyan geleneğine sahip, kilisenin veya ibadethanelerin içinde, evlerde ailece yenen yemek masasının başında, manastırlarda ya da hac mekanlarında ibadet edilmesine alışık toplumlarda ibadet yerlerinin dışında sokak ve meydan gibi dünyevi mekanlarda kolektif olarak imanının sergilenmesi bazı vatandaşların gözünde bir garabet etkisi yarattı (Bkz.Göle, 2015:92). Oysa İslam dini içerisinde toplu halde yapılan ibadetlerin, bireysel yapılan ibadete oranla daha makbul sayıldığında dair birçok dini kaide vardır. Camilerin İslam toplumlarında mahallenin merkezinde yer alması, ortak bir düşman algısı oluştuğunda tepkisel olarak ortaya çıkan toplu halde namaz pratiğinin de varlığını kabul etmek gerekir. Savaş sırasında askerlerle

toplu namazlar, saldırılara maruz kalan Müslümanlara destek vermek için yapılan eylemlerde ortaya çıkan gıyabi cenaze namazları veya toplu namaz kılmalar, Cuma namazları sonrası protestolarla ibadetin birleşmesi vb. örnekleri bu şekilde uzatmak mümkündür. Dolayısıyla dinin oluşturduğu kolektiftik, Avrupa'nın bireyselliğine karşı bir meydan okuma olarak algılanmaktadır. Kuşkusuz Avrupa'nın kendi geçmiş dönemde Kilisenin etkisinin kurtulmak için başlattığı reform hareketlerinin, kendi içlerinde yaşadıkları din savaşlarının da bu konudaki tutumlarda bilinçaltında durduğunu Göle'nin tespitlerine eklemek de fayda vardır.

Göle, çalışmasının bu bölümünde yaptığı deneysel kamusal alan grubunda karşımıza çıkan en belirgin tema Müslümanların ülkelerini ele geçirdiklerine dair İtalya'da uyanan algıdır. Görüşme sırasında katılımcılardan birisinin dilinden şu sözlere rastlanılır: *"Adım başı bir kebabçı açılması da neyin nesi? Yavaş yavaş her yeri satın alıyorlar. İslam memleketi olacak buralar!"* (Göle, 2015:95). Göle, genel olarak Cami inşaatlarına yapılan itirazlarla başlayan tepkilerin işgal edilen vatan algılamasına doğru evrildiğinin test edilmesinin Avrupa'nın çokkültürlülük pratikleri için korkunç bir tecrübe olduğundan da söz etmektedir. Çalışma bu bölümünde, Avrupalıların kafasındaki cami imajının nasıl devlet içinde devlet olduğuna kanaat getirildiğini İtalya örneğinde sunmaktadır. Buradaki örnekte İtalya/Bolonyalılar üzerinden, küçük bir kentte göçün ve İslam'a özgü göstergelerin varlığının korkulara nasıl dönüştüğünün hissiyatını sunmaktadır. Burada Göle'nin yaptığı önemli bir tespit aslında Avrupalıların neden korktuğuna ya da kaygılandığına dair önemli bir sunum da içerir. Göle'ye göre (2015:97) bu korku söyleminde iştilen şey entegrasyondaki başarısızlıktan ziyade, tam tersine Müslüman göçmenlerin İtalyalaşan evlatlarının karşı konulmaz toplumsal yükselişidir. Onlarla aynı mekânı ve aynı yasal hakları paylaşmak zorunda kalmak bazı öz Bolonyalıları öfkeliyor. Dinsel ve kültürel farklılığını sergileyen Müslümanlar arasında en çok kaygı uyandıranlar İtalyancayı mükemmelen konuşan ve onlarla aynı mekânları paylaşanlar. Onları rahatsız eden kentin sanayi bölgelerinde yaşayan göçmenler değil, dil yeterliliklerine ve profesyonel vasıflara sahip, hukuki lisana hâkim ve İslami yaşam taleplerinde ödün vermeden toplumsal basamakları çıkan yeni kuşak Müslümanlardır. Göle'ye göre eskiden geçerli olan azınlık göçmen söylemi, sınıf atlayan göçmen Müslümanların çocuklarının yükselişi karşısında paniğe kapılmış bir yerli söylemiyle yer değiştirmektedir. Burada söz konusu olan durumu aslında şu şekilde ifade etmek de mümkündür. Eskiden toplumla entegre olamadıkları için dışlanan ya da eleştirilen

göçmenler, şimdilerde toplumla bütünleşen üçüncü kuşaklar üzerinden “niçin bu kadar bütünleşebildiniz?” tepkilerine maruz kalmaktadırlar. Gerçi burada değişmeyen bir yabancı düşmanlığının varlığını da gözden ırak tutmamak gerekir. Bugün Avrupa ülkeleri vatandaşı olan Müslümanlar da yabancı olmadıklarını, orali değil de buralı olduklarını ve artık tüm bağlarının Avrupa’da olduğunu kanıtlamakta zorlandıkları görülmektedir. Bu bölümdeki tartışmaların ulaştığı en önemli sonuç, bize göre öteki üzerinden girilen yeni kamusal alan inşa pratiğidir. Göle bu durumu şu şekilde ifade ediyor: “Burada söz konusu olan Öteki ile girilen çelişik ilişki değil, Öteki’nin İnkârı ve onun da aynı mekânı paylaşmanın reddedilmesidir. Camiye Hayır Hareketi, düpedüz Müslümanların sindirilmesi stratejisinin bir parçası olmaktadır” (a.g.e., s.102). Bu gerçekliğe rağmen Avrupalı Müslümanların eskisinden daha yoğun görünür olduklarına da vurgu yapılmaktadır: “Öte yandan sokak namazları Müslümanların Avrupa’nın göbeğindeki mevcudiyetlerini açığa çıkarmaktadır. Dinlerini kentlerin varoşlarındaki işyerlerinde, fabrikalarda veya yatakhanelerinde gözlerden ırak sessizce yaşamakla yetinen birinci kuşak işçi göçmenlerin aksine bugünün Avrupalı Müslüman vatandaşları imanlarını merkezin kamusal alanlarında açıkça sergilemeyi seçmektedirler” (a.g.e., s.103).

Suskun Minareler, Şeffaf Camiler

Bu bölüm, bir önceki bölümü tamamlar niteliktedir. Nitekim Göle söze, “Avrupa ülkelerinde Müslüman göçü ve dinsel uyanışla birlikte caminin beklenmedik biçimde yeniden önem kazandığı” ile başlamaktadır. Kitabın bu bölümünde ihtilaf noktası olarak 2009 yılında İsviçre’de yapılan referandum alınmıştır.

Göle, referandumla ilgili tartışmaların içeriğine dalmadan önce “minarenin bir gün İslam’ın rahatsız edici görünürlüğüünün sembolü haline geleceğine ve Avrupa’da cami inşaatları etrafındaki ihtilafların seyrini değiştireceğine inanmanın hayli zor olduğunu” (Göle, 2015:106) ifade ederek başlar. 2009 yılı Kasım ayında barışsever ve tarafsız olarak tanınan Avrupa’nın en az Müslüman göçmen nüfusunu ve sadece üç adet minareyi barındıran İsviçre gibi bir ülkede başka minarelerin inşa edilmesini yasaklamak için bir referandum düzenlendi. Referandumdan önce olayın kökleri 2005 yılına kadar uzanır. Wangen’de yaşayan Türkiye kökenli Müslüman göçmenlere ait bir dernek mescit olarak kullanılan binalarına eklemek üzere bir minare inşaatı için gerekli mercilere başvurarak ruhsat talebinde bulundu. Bu talep kent sakinlerinin itirazıyla karşılaştı ve yerel komisyonlar tarafından defaatle

reddedildi. Federal mahkeme, ezan okunmak için kullanılmamak kaydıyla ve binanın yapısını değiştirmemek kaydıyla minarenin inşaatına izin vermişti. Referandum, 29 Kasım 2009'da İsviçre'nin %57,5 gibi bir çoğunluğu tarafından minare inşaatının yasaklanması kararıyla onaylanmıştır. Bu tartışmalar Avrupa'nın kimlik siyasetinde "*Wangen Olayı*" olarak tartışılmıştır.

Göle'nin Avrupa'dan azade İstanbul örneğinde camilerin kimlik siyasetinde kazandığı görünürlüğü aktardığı betimlemeler de önemli birer göstergelerdir. Burada Erdoğan'ın 1997 yılında Gökalp'e ait olduğu bilinen "*Asker Duası*" isimli şiirin son kıtasında yer alan minarelerle ilgili bölümü okuduğu için hapse atılma hikâyesi anlatılır. Arkasından Türkiye'de 2002 yılından sonra değişen siyasi yapıyla birlikte camilerin kimlik siyasetinin görünürlük mekanizmasına evrilmesi aktarılır. Göle, burada özellikle yeni Türkiye'de camilerin ulusal İslami iktidarın göstergelerine dönüştüğünü betimlemektedir. Burada Çamlıca tepesine yapılacak caminin, gelenen önemli aşamalardan birisi olduğundan da söz eder. Göze batan görünürlüğünün yanında müstakbel Çamlıca Camii'ne yöneltilen eleştiriler, Süleymaniye'nin kötü bir kopyası olması, mimari yaratıcılık ve çevreye uyum kaygısı taşınması konusunda. Bazı dindarların gözüne bile İslami iktidarın ve kent sakinlerinin yaşamına damgasını vurma isteğinin kibirli bir sembolü olarak görülmektedir (Bkz.Göle, 2015:110). Göle, 2009 yılında açılışı yapılan *Şakirin Camii*'nin de benzer kaygılarla farklı ihtiyaçlara cevap verdiğini aktarmaktadır. Bu caminin de İstanbul'un seküler seçkinlerinden olan bir kadının girişimiyle inşa edilmiştir. Cami, çağdaş sanat ile geleneksel sanatları kaynaştıran modern ve yenilikçi bir mabet. *Şakirin Camii*, Avrupa gazetelerinde de "*İstanbul silüetine kadın eli değdi*" ya da "*Kadın Camii*" gibi manşetlerle yer almıştır (bkz.Göle, 2015:110-111). Göle, *Şakirin Camii* tasarımcısı ile caminin oluşturduğu yeni kamusal inşa söylemi üzerine bir mülakatı bu bölümde verdiği görülür. Böylece camilerin "*iktidar ile İslam arasındaki ilişkinin yeniden biçimlenişinin tam göbeğinde yer aldığı*" (Göle, 2015:112) görülmektedir.

Saraybosna, kitapta uzanılan bir diğer deneysel kamusal alan olmuştur. Burada ortaya çıkan cami ihtilafı Suudilerin, Malezyalıların ve Endonezyalıların yaptırdığı camilerle ilerlemiştir. Göle, yapılan çalışmalarda ve gözlemlerde genellikle boyutları heybetli olan bu yeni camilerin Boşnakların İslam'ına pek uygun görünmediğini aktarmaktadır. Boşnaklar, kendi camilerinin kendilerini daha çok evlerinde hissettiklerini ifade etmektedirler. Onlar için Bosna İslam'ı, kadınlara karşı hoşgörülü, yerel

gelenekleri dışlamayan ve ibadet yerlerinin estetiğine önem veren bir İslam. Burada yerel İslami unsurlarla küresel güçlerin İslami unsurları arasındaki farklılıklar belirlemektedir.

Kitap, Saraybosna'dan Köln'e geçmektedir. Göle söze, "Avrupa demokrasileri güvenlik ve şeffaflık kaygısıyla son yıllarda giderek artan biçimde Müslüman mabetlerinin görünürlüğüne talep etmekte, gün yüzüne çıkmaları için onları bodrum katlarından ve garajlarından çıkmaya davet etmektedirler" (Göle, 2015:115) şeklinde başlar. Ancak bir caminin görünürlüğüne istemek bir dizi tartışmayı ve soruyu da beraberinde getirmektedir: *Camiye nasıl bir biçim vermeli, nerede inşa etmeli, nasıl bir özellik atfetmeli? İsviçrelilerin yaptığı gibi minaresiz cami tasarlanabilir mi? Cami sözcüğü yerine ibadet mekânı ya da kültür merkezi gibi ifadeler kullanılabilir mi?* Üst bağlamıyla düşünüldüğünde cami tartışmaları bu soruların da eşlik ettiği bir süreçte İslam'ın yerleşmesi süreciyle paralel gittiği görülmektedir. Köln'deki tartışma, büyük cami inşaatıyla gündeme gelmiş Avrupa'nın kendi Müslümanları ile karşılaşmasında yeni bir safhanın ve göç-sonrası dönemin meselelerinin bir kristalleşmesi olarak görülebilir. Ancak Köln'deki cami, Avrupa'nın diğer örneklerinden farklı şekilde evrilmiştir. Başka yerlerde yaygın biçimde kuşku uyandıran, ümmetçiliğin yuvası ve radikal İslamcılık yatağı bir yer olarak tanımlanan cami burada kent sakinlerinin paylaşım ve birlikte yaşam mekânı olarak ortaya çıkmaktadır. Köln Camisi, şeffaflık altında bütün sanat ve estetik kaygılarla Müslümanların kendilerini anlatma taleplerini karşılayan ve onları Avrupalılarla aynı potada birleştirmeyi hedefleyen bir cami olarak karşımızdadır. Cami tüm kentlilerin hizmetinde olacak hamam, mağazalar ve restoran gibi dünyevi mekânları da barındırması bakımından herkese hitap edebilir bir mekânsal özelliğe büründürülmüştür. Müminler için bir ibadethane olan Köln Camii, böylece herkes için bir kültürel karşılaşma mekânı olacaktır (Bkz.Göle, 2015:120). Köln'de yapılan görüşmelerde de ortaya çıkan temel durum, Köln örneğinin "caminin yeni bir kamusal alan oluşturmaya yapabileceği muhtemel katkısı" göstermektedir (Göle, 2015:122). Böylece "Hangi Avrupa için Hangi İslam?" sorusuna Köln Camii projesi ile İsviçre halkoylaması aynı tarihlerde farklı cevap vermişlerdi.

Kutsal, Sanat ve Şiddet

Kitabın bu bölümünde Göle, kutsala bakıştan yola çıkarak ortaya çıkan ihtilaflara değinmektedir. Aslında en başa dönülürse Avrupa'da İslamofobinin başlamasında ve Müslümanlara karşı dışlayıcı söylemlerin oluşmasında medya araçlarının önemli birer araç olduğu görülür. Nitekim

burada Beck'e (2011:66) referansla ifade ettiğimiz Risk Toplumu kavramında "bilim, medya ve bilgi"nin dolaşım rahatlığının altı çizilmesi gereken olgular olduğunu belirtmek gerekir. Buradaki dolaşım rahatlığı, çoğu zaman bilişim teknolojilerini elinde bulunduranların sayısal üstünlüğünü ifade etmektedir. Göle'nin Avrupa'daki İslamofobi için belirlediği köşe taşlarının da benzer şekilde iletişim araçlarıyla ve bilginin dolaşımıyla oldukça yakın ilişki halinde olduğu görülür.

Kitabın bu bölümünde kutsal üzerinden ifade edilen temel gerçeklik, Batı toplumlarında gerçekleşen sekülerleşme süreci esnasında kutsalın toplumsal ve ahlaki yaşamın tanzim edici gücü olmaktan çıkması olmuştur. Oysa kutsal, Müslüman topluluklarda merkezi konumunu günümüze kadar korumuştur. Göle, "kutsal olgusundan kurtulmanın seküler modernliğe girişi kapısı olarak kabul edildiği bir Avrupa'da Müslümanlar kutsal sayılana saygılı bir ilişkiyi korumakta olduklarını"(Göle, 2015:128) ifade etmektedir. Batı'daki kutsal algısıyla kıyaslandığında bu bağlamda Müslümanlardaki kutsallık algısı, "tamamen sabitlenmiş, katılaştırılmıştır ve azami derecede sert biçimlere bürünmüş, en arkaik biçimlerine geri dönmüştür, zira mutlak manada elle tutulamaz, insanın asla ulaşamayacağı bir yere konmuştur" (Göle, 2015:128). Avrupa'da Müslümanlarla şiddetin özdeşleştirilmesi de kutsal üzerinden giden tartışmalarla açığa çıkıyor. İslam'ın ve Peygamberin saygısız temsilleriyle karşı karşıya getirilen Müslümanlardan bir kısmı rencide olarak, gözdağı verme ve şiddet eylemleriyle atağa geçiyor. Sonuç itibarıyla Avrupa'da kimileri seküler değerlerin hegemonyasını dayatmaya çalışırken kimileri de buna itiraz ediyor. İhtilaflar da tam da burada başlıyor. Gerçi Hristiyanların İslam üzerine kurulu üslupsuzlukların geçmişi oldukça eskidir de. Ortaçağ Hristiyan metinlerinde İslam Peygamberine hakaretler, Müslüman ibadetlerinin kaba karikatürleri, Kur'an surelerinin kasıtlı deformasyonu, Müslümanların yarı insan-yarı barbar, açgözlü ve şehvet düşkünü barbarlar şeklinde çizildiği aşığılayıcı resimler yaygın bir şekilde göze çarpmaktadır.¹¹ O zamanlardan bugüne pek fazla bir içerik değişiminin söz konusu olduğu söylenemez. Göle, "Avrupa'nın üzerine akın eden fetihçi bir İslam'ın korkusunun hala canlılığını koruduğundan" (Göle, 2015:130) söz etmektedir.

¹¹ Bu konuda okuma yapmak için şu kaynağa bakılabilir: Ali Erbaş, "Müslüman-Hıristiyan Münasebetleri Sürecinde Hıristiyanların İslam'a ve Müslümanlara Bakışı", İlam Araştırma Dergisi, Sayı:1, 1998, ss.117-153.

Bu bölümde ilk ihtilaf 2005 yılında Danimarka'da yayınlanan karikatürler gösterilmiştir. 30 Eylül 2005 tarihinde Danimarka'nın en büyük günlük gazetelerinin biri olan Jyllands Posten'de İslam Peygamberinin on iki karikatürünün yayınlanması ile İslam ile Avrupa karşılaşmasında yeni bir safhaya girildi. Bu hicivli çizimler, Avrupa'da belli bir çağdaş İslam algısını, terörist, hoşgörüsüz, şedid ve kadın düşmanı bir İslam algısını tedavüle sokmuştu (Bkz.Göle, 2015:132-133). Gazetenin seçtiği "Muhammed'in Yüzleri" başlığı hiçbir muğlaklığa yer bırakmıyordu. İslami değerlere saldırarak Müslümanları kışkırtma ve onları tek yönlü bir mizahi biçimde sunulan İslam'ın yergili temsiliyetine razı olmaya zorlama girişimiydi. Bu karikatürlerde kutsala en tehditkâr duran temsil, İslam Peygamberinin bomba taşıyıcısı olarak resmedilmesi idi. Müslümanların kutsalı üzerinde başlayan bu tartışmalar Müslümanların Avrupalılar tarafından sürekli sorgulanmasının da temel başlangıcı kabul edilmiştir. Böylece "imaj ve kutsal, mizah ve iman meselesi etrafında yeni bir kamusal gündemin" (Göle, 2015:134) olduğu görülmektedir. Avrupa'da sanat, 1990'lı yıllardan itibaren İslam'ın temsilleri etrafındaki ihtilafları açığa çıkaran bir alan haline gelmiştir. Avrupa'da İslam'ın sayısız sanatsal tezahürü başörtüsü ve çarşafa, burkaya, minare ve seccadeye odaklanmaktadır. Göle'nin Avrupa ülkelerinde yaptığı gözlemlere göre ortaya koyduğu temel sonuç "sanata ayrılmış alan ile kamusal alan birbiriyle giderek keşifliyor" olmasıdır. İmajların "iletişim ve kışkırtma gücü sanatın sergilendiği yerler ile günlük yaşam mekânları arasındaki bölmeleri" kaldırmaktadır. Danimarka karikatürleri ile Submission/Teslimiyet isimli kısa filmin 2004 yılında yarattığı etki de aynı benzer sonuçlara ulaşmıştır. Film on dakikalıktır ancak oluşturduğu etki uzun bir süredir Avrupa'nın İslamla olan yüzleşmesinin derinlere inmesinin kaynağı olmuştur. Hatırlanacağı üzere filmin yönetmeni radikal bir Müslüman tarafından öldürülmüştü. Göle, burada bir de İngiltere'deki Şeytan Ayetleri vakasını konuya yeniden eklemeler. Her üç olayın da kendi ülkeleri sınırları dışına taşarak bütün Avrupa'yı ve İslam topluluklarını sardığını aktarmıştır. Bu olaylar etrafında sanatsal ifade özgürlüğünü savunanlar ile İslam'ın kutsal değerlerine sarılanlar, bir tarafın hoşgörü eşliğini test etmek isteyenler ile Öteki karşısında şiddete ve gözdağı vermeye başvurmaktan çekinmeyenler arasında ikili karşıtlık kipi içinde sabitlenen bir çatışma retoriği oluşmuştur. Göle ve araştırma ekibinin bu ihtilaflar etrafında Avrupa'nın adı geçen ülkelerinde farklı zamanlarda deneysel araştırma grupları kurduğu ve sanat ile İslam arasında yaşana bu çatışmalar bağlamında neler düşündükleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Gruplarda yapılan görüşmelerde ortaya çıkan en belirgin tema "Avrupa İslam'ının yerli özelliği inkâr edilmekte, Müslümanlar

tanıdık simalar olarak, burada ve şimdinin vatandaşları olarak kabul edilmemeleri” (Göle, 2015:141) olmuştur. Benzer şekilde bir başka sonuç cümlesi ise yine kutsala yapılan saldırılar karşısında gelinen noktadır: *“Farklılığın ana sembolü olarak İslam Avrupa sanat eserlerine girmekte, şok dalgaları yaratarak bir dizi skandalı kışkırtmaktadır. Kışkırtma etkisi kutsal ile profan’ın temiz ile murdar’ın helal ile haram ’ın yan yana getirilmesi suretiyle yaratılmaktadır. Peygamber ile teröristi, tesettür ile çıplaklığı, namaz ile ayakkabıyı, mümin ile domuzu yaklaştırmak, tüm bunlar çağdaş kamusal sanatta yaygın biçimde kullanılan İslam’a dair tematiklerdir”* (Göle, 2015:148).

Örtünme ve Aktif Azınlıklar

Bütün İslam topluluklarında olduğu gibi Avrupa’da kadın zaman zaman tartışmaların merkezinde yer almıştır. Özellikle kamusal alan başörtüsüyle çıkma talebinde bulunan kadınlar, tartışmanın şiddetini artırmaktadır. Avrupa, bu bağlamda İslam ile yüzleştiği ve çatıştığı önemli noktalardan birisi örtünen kadınlar üzerinedir. Bu bölümde ortaya çıkan en belirgin sonuç, göç toplumlarında yeni bir kadın profilinin ortaya çıktığının anlaşılmasıdır. Bu profil, birinci kuşak göçmen kadınlardan farklı olarak başörtülü genç kadınlar Avrupa dillerine ana-babalarından çok daha hakimler. Bu kadınlar aynı zamanda çok daha iyi eğitim alıyorlar ve etnik, dinsel ve cinsel anlamda karma bir kültürel çevrede sosyalleşiyorlar. Yüksek tahsil yapmayı, iş yaşamında başarılı bir kariyer sahibi olmayı ve kamusal yaşamda aktif bir yer almayı arzuluyorlar. Bir yandan dine dönerken, öte yandan da ana-babalarından köken ülkelerinin dinsel ve kültürel sınırlarını aşılıyorlar (Göle, 2015:154). Kuşkusuz kadınların toplumsal basamaklarda yükselişi, evlerinin eşliğinin aşamaları ve eğitim talepleri olmaktadır. Göle’ye göre (2015:157) Avrupa’da İslam tartışmaları bu kör nokta etrafında, başörtüsü takan kadınların *“faillik kapasitelerinin inkârı hem de imanlarındaki samimiyete kuşkuyla bakılması yüzünden”* kilitlenmektedir.

Başörtüsü ihtilafları söz konusu olduğunda Göle’nin yolu yeniden Fransa’ya çıkar. İlk başörtüsü olayının 1989’a uzandığı görülür. 2003 yılında başörtüsü tartışması yeniden alevlendi. Kamusal alanlarda başörtüsü kullanılmasının dini bir sembol olarak laiklik ilkesine ters olduğu konusunda bir sonuç oluşturmaktadır. Bütün bu tartışmalar 2004 yılında başörtüsü karşıtı kanunun çıkmasıyla sonuçlandı. Böylece *“Müslümanların, sıradan bile olsalar, kamusal alan girişleri kamu yaşamının normlarına ayak uydurmalarının müzakeresine bağlı”* (Göle, 2015:160) kılınmıştır. Kitabın bu bölümünde yapılan görüşmelerde ortaya çıkan önemli sonuçlardan birisi *“eşcinsel*

evlilikler dâhil her konuda sınırsız bir özgürlük ve hoşgörü bandı olan” Avrupa'nın İslam söz konusu olduğunda tam tersi bir hoşgörüsüzlük bandında yer aldığı görülmüştür. Burada birinci kuşaktan farklı olarak üçüncü kuşaklarda Avrupalıların kendileri artık birer vatandaş olarak kabul etmeleri konusundaki ısrarcılığı dikkat çekmiştir. Böylece burada yaşayan Avrupalı Müslümanlar, Avrupa'nın kendi kafasında oluşturduğu İslam kategorisine hapsolmek istememektedirler.

Şeriatı Ne Yapmalı

Göle'nin kitabın bu bölümünde hareket noktası Avrupalı Müslümanların yaşama biçimlerine dair uzantılardır. Avrupa'da yaşayan Müslümanlar İslam devletinin olmadığı bir ortamda kendilerini inananlar topluluğu olarak düşünmek zorundadırlar. İçinde yaşadıkları Avrupa toplumlarının seküler hukukunu gözardı edemezler, ancak bir dini otoritenin desteği olmaksızın şu soruya cevap vermeleri gerekir: Şeriatı ne yapmalı? Bazı Müslüman vatandaşlar için Avrupa bu süreçte ayrıcalıklı bir çerçeve oluşturmaktadır, çünkü burada şeriata gönderme yapmadan inançlarına göre yaşamaya teşvik edilirler (Bkz. Göle, 2015:182). Yapılan deneysel kamusal alan gruplarında çoğunlukla Müslüman katılımcıların verdiği yanıtlar bireysel olarak dindarlığı yaşama pratiklerinin şeriatın tanımlanmasında daha belirleyici olduğudur. Avrupalı Müslümanlar bir kıyaslama yoluyla Ortadoğu ülkelerinde uygulanan şeriatı anlamsızlaştırıyorlar. Özgürlük ve bireysel tercihler bu bağlamda ağır basmaktadır. Aslında katılımcıların kendilerinin bir yabancı olarak değil Müslüman Avrupa vatandaşı olarak kabul edilmesinde belirleyici olması gerektiğine vurgu yapmaları da dikkat çekici durmuştur. Buradaki anahtar kelime *“Müslüman olarak yaşamama izin verdiği sürece yaşadığım ülkenin yasalarına uymak zorundayım”* olmuştur (Göle, 2015:184). Yani burada Avrupa'da yaygın anlamıyla şeriatın paranteze alınması söz konusudur. Avrupa'nın seküler kamusal alanına göre kendilerini yeniden inşa etmektedirler.

Göle'ye göre (2015:187) İslam'ın Avrupa'da yerli-yurtlulaşması Öteki ile karşılaşmanın yeniden düşünülmesini zorunlu kılmaktadır. Katılımcı bir Müslümanın aktardığı ifadeyle *“Öteki ile onun deri renginin, giyim-kuşamının, inançlarının, örf ve adetlerinin, alışkanlıklarının, psikolojisinin ve entelektüel mantığının farklılığıyla yaşamak bizi kendimize kendi iç ufkuımıza, mahremiyetlerimize gönderir.”* Bu bağlama göre iyi bir Müslüman olmak güçlü bir toplumsal sorumluluk bilincini de beraberinde getirmektedir. Böylece

şeriat, hukuki kurallardan ve bir yönetim şeklinden çok yaşam pratiklerinin ifadesi olarak belirlemektedir. Gündelik hayatın Müslümanlığı tam da bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Burada Britanyalı Müslümanlar örneği üzerinden yola çıkılarak beliren tartışmalar araştırmaya dâhil edilmiştir: Britanya 1989 yılında Salman Rushdie hakkında verilen ölüm fetvası, 2001 yılında İngiliz askerlerinin Afganistan'a gönderilmesi, El-Kaide'nin 7 Temmuz 2005 Londra saldırıları, 2007'de terörizmle mücadele amacıyla hükümet tarafından uygulamaya konan Prevent programı...(Bkz.Göle, 2015:202). Çalışmanın bu bölümünde de katılımcıların Avrupa hakkındaki düşünceleri oldukça net ve açıktır : *"Burada doğduğumuz için kendimizi Britanyalı hissediyoruz. En azından ben bunu rahatlıkla söyleyebilirim. Afganistan'da kendimi bir yabancı gibi hissettiğimden eminim. Büyük Britanya benim ve çocuklarımın vatanıdır"* (Göle, 2015:205).

Helal Yaşam Tarzları

Kitabın bu bölümünde Müslümanların bir başka ihtiyaçlarını gündeme getiren bir yaşam biçiminin tartışılmasına ve değerlendirilmesine ayrılmıştır. Müslümanlar Avrupa'daki yaşam deneyimlerinin prizmasında İslami terbiyeyi yeniden keşfetmekte, dönüştürmektedirler. Helal yaşama talepleri vejeteryan hareket, organik Pazar, doğal tedavi gibi eğilimlerle birleşmektedir. Göle burada önemli bir detayın altını çizmektedir. Avrupalı genç Müslümanların ailelerinden farklılaşmalarında öne çıkan noktalara değinmektedir. Bu bağlama göre Avrupalı genç Müslümanlar haramın yasakları yerine helalin cevazları ilkesini koyarak, kendilerini ana-babalarının İslam'ından ayırtmaya çalışıyorlar. Aile içinde öğretilen din, gerçekten de gençlerin beklentilerine uymamaktadır, çünkü İslami yasaklar seküler günlük yaşamın ısrarları karşısında hareket alanlarını kısıtlamaktadır. Bu karşıtlığı mubah olana vurgu yapan bir dindarlık benimseyerek ve kendilerine özgü İslami eğitim mekânları yaratarak aşmaya çalışıyorlar. Örneğin evde aile tarafından dayatılan İslamdan farklı, başka bir İslam'ı öğrenmek ve uygulamak amacıyla *"helal dairesi"* diye adlandırdıkları, Said Nursi gibi İslam âlimlerinin metinlerine hâkim bir büyüğün rehberliğinde sohbet mekânları oluşturuyorlar (Bkz. Göle, 2015:212). Bu sadece helal yaşama pratikleriyle ilişkili kitap içerisinde kaydedilen bir örnektir. Oysa çalışmanın bu bölümünde deneysel kamusal alan grup çalışmasında *"toplumsal ve kültürel yaşamın her alanındaki beslenme alışkanlıkları, sağlık, giyim-kuşam tarzları, duygusal ilişkiler, cinsellik, sanat ve eğlence, finans ve sosyal aktivizm gibi konular"* değerlendirilmiştir (Bkz. Göle,

2015:214). Helal yaşam tarzları adı altındaki bu kategorilerin genişletilmesi aynı zamanda gençlerin Avrupa'daki günlük yaşama uyum sağlama konusundaki beklentilerini yansıtmaktadır.

Göle'ye göre helal İslami yaşam tarzı, günün modası olan çağdaş eğilimlerle birleşir ve bu yaşam tarzını benimseyen Müslümanların Avrupa ülkelerinin "New Age" ve "bobo" (burjuva bohem) kuşaklarıyla yolları kesişir. Helal aşk, helal fitness ve kişisel gelişim yöntemleri arayışı Müslümanların gündemine girmektedir. İslami yaşam koçluğu ya da çeşitli bedensel ve psikolojik sağaltım biçimleri konusunda sertifikalı uzmanlar gibi yeni meslekler alternatif bir İslami sağlıklı yaşam piyasasının ortaya çıkışına tanıklık etmektedir. Göle'ye göre (2015:213) İslami normlar bu şekilde ahlakın ve helali tanımlama ruhsatını elinde tutan uzmanlığın modern komutlarına tabi kılınmış olmaktadır. Burada Göle, değişen bir İslami kimlik ve yaşam pratiğine de doğrudan dikkat çekmektedir. Değişen yaşam pratikleri bağlamında helal mührünü elinde tutanlar, İslam'ın geleneksel dini otoriteleri, normları müzakere edip tanımlayan fukaha değil, et ürünlerine, şekerlemelere, içeceklere, kozmetik ürünlerine, tatil mekânlarına, evliliklere, cenaze törenlerine, vb. helal sertifikası basan uzmanlar olmaktadır (Bkz.Göle, 2015:214). Kitabın bu bağlamda ortaya koyduğu temel önerme, "her şeyi helalleştirme talebi pratikte Müslümanların Avrupa toplumlarındaki sıradan ortak yaşama girmiş oldukları anlamına gelmektedir" (Göle, 2015:214).

Kuşkusuz araştırmaya helal yaşam tarzlarının dâhil olması, yine Fransa'da 2010 yılında helal gıda üzerinden yaşanan tartışmalardan dolayıdır. 2000'li yılların sonunda Fransa'da gıda işletme sanayiinde sahte helal sertifikası yüzünden ortaya çıkan skandalın ardından bir dizi polemik patlak vermişti. Bu polemikler Fransa'daki laiklik ilkesini çözücü etkilere yol açacağı düşünüldü. Tüketiciler, bir televizyon programından helal etiketiyle satılan ürünlerin aslında İslami et kesimi normlarına uygun olmadığını öğrendiler. Bu skandal, kesilen etlerin Müslüman uzmanlar tarafından kontrol edilmesi gerekliliğini ortaya koydu. Bu sonuç, helal sertifikasında uzmanlaşmış girişimcilerin varlığına ihtiyaç duyulmasına neden oldu. Kuşkusuz burada aslolan durum, helal hakkındaki tartışmanın Müslüman cemaatlerin iç meselesi olarak kalmaması ve hızla tüm topluma yayılması olmuştur. Asıl ihtilaf ise 2010 yılında Fransız fastfood restoran zinciri Quick tüm Fransa'daki şubelerinde helal menüsü sunmaya karar verince başladı (Bkz.Göle, 2015:215). Bu değişim, Fransa'nın zoraki İslamlaştırılması olarak yorumlanmıştır ve tartışmalar bu bağlamda sürmüştür. İhtilafların büyük bir bölümü, sembolik olarak son derece yüklü, hayvan boğazlama eylemine

indirgenen Müslüman usulü et kesiminde hayvanların çektiği acıların gözardı edildiği bir barbarlığın tezahürü olarak damgalanmakla sonuçlandı. Göle, bu noktada Avrupa ile Müslümanlar arasında yeni bir kamplaşma ortaya çıktığını ileri sürmüş ve deneysel kamusal grup çalışmasını bu bağlam üzerine kurmuştur.

Kitap Bize Yeni Olan Neyi Söylüyor?

Uzun soluklu bir saha çalışmasından beslenen bu kitap, Müslüman göçmenlerin Avrupa'da bir "*Avrupa Vatandaşı*" olarak görünürlüklerini artırdıklarını ortaya koydu. Bu bağlamda araştırmanın temel hareket noktası, birincil kuşaklarda dışlanma ve kendi kendini dışlama mekanizmaları üzerine kurulu göç süreci, bugün gelinen noktada göçmenlerin üçüncü kuşaklarıyla farklı bir bağlama evrilmiştir. Bu evrimde sabit kalan nokta içinde yaşadıkları toplumda dışlanmaya devam etmeleri, ancak kendi kendilerini dışlayan ebeveynlerinden farklı olarak kendilerini bir *Avrupa Vatandaşı* olarak tanımlamalarıdır. Avrupa'da bugün İslamofobi üzerine kurulu kimlik siyasetlerinde ırkçılığın yükselişinde kuşkusuz yabancı algısından çok düşmanlık seviyesinde beliren bir ayrıştırmanın söz konusu olduğu görülmektedir. Nilüfer Göle, hazırlamış olduğu bu çalışmada bu ayrışma noktalarını "*ihtilaf*" olarak tanımlamış ve kitap boyunca 2000'li yıllardan 2014 yılına kadar yaşanan ihtilafli noktaları sahadan topladığı verilerle analize etmeye çalışmıştır.

Kitapta Avrupa'nın bir Janus'a dönüşen ikiyüzlü kimlik siyasetinin izleri sürmek önemli bir ayrıntı oldu. Özellikle 1960'larda ilk göçmenler Avrupa'ya ayak bastığında uzun bir süre bu göçmenlerin topluma entegre olup olmayacaklarını tartışan ve onların toplumlarına entegre olmaları için de gerekli politikaları üreten Avrupa, bugün gelinen noktada tam tersine "*topluma niçin bu kadar entegre oldular?*" sorusunu sormaya başlamışlardır. Kuşkusuz bu soruyu sormalarına neden olan temel göstergeler, üçüncü kuşak Müslümanların ataları gibi dindarlıklarını kapalı kapılar ardında yaşamak istememeleri olmuştur. Camiler, minareler, başörtüsü, helal yaşam talepleri, müzik, sanat vb. gibi birçok gösterge Avrupalıların Müslümanlara karşı kendi kimliklerini yeniden tanımladıkları bir alana gönderme yapmaktadır. Aslında olay kamusal görünürlüğü artan İslam'ın Avrupa'da kimlik siyasetinin yeniden inşa edilmesine kaynaklık etmiştir. Göle'nin araştırmasında bu durumun ortaya çıkardığı tartışma alanlarıyla birlikte ortaya koyulduğu görülmektedir. Bu bağlamda kitap, Avrupa'daki Müslümanların gündelik hayatlarının anlaşılmasında önemli bir kaynak

olmaya aday çalışmadır. Avrupa'nın yabancı düşmanlığı, ırkçı tutumları, Müslümanların Avrupalılaşılarak bir Avrupa İslam'ı oluşturmaları, İslamofobi tartışmaları gibi birçok olguyu bu kitabın içerisinde bulmak mümkündür. Kitabı bir bütün olarak değerlendirdiğinizde Avrupa'nın İslamla ilk defa bu kadar net yüzleşmeye başladığını iddia etmek mümkün durmaktadır. Daha önceki karşılaşmalar, Avrupa'nın kendi evi dışında gerçekleşmişti. Şimdi ise Avrupa kendi evinde kendi mekânında İslamla yüzleşiyor ve bu yüzleşmenin sonuçları uzun bir süredir daha Avrupa'yı derinden sarsacak gibi duruyor

Çalışmanın bizce önemsenmesi gereken noktalarından birisi de sahadan topladığı verilerle kendisini inşa etmesi oluşudur. Özellikle İslam toplumlarında Avrupa söz konusu olduğunda keskin bir Batı Düşmanlığı kokan oksidentalit aydın söylemleri dikkate alındığında, Göle'nin uzun yıllardır içerisinde yaşadığı bir toplumun gözünden Müslümanları, İslam'ı ve Batı'yı anlatması bizce dikkate değer durmaktadır. Göle'nin 1990'lı yıllardan itibaren İslam toplumları için yazıp çizdikleri bu çalışmayla birlikte, Fransa'da Kasım ayı içinde yaşanan patlamalardan sonra altı çizilmesi gereken pek çok noktanın bir sentezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitabın metodolojik olarak derinlerden beslenen yol haritası, Avrupa'nın bir özeleştirisini sunmakla birlikte oldukça başarılı durmaktadır. Ancak Müslümanların bugünkü konumlarına dair bir özeleştirme yapıp yapmadıklarına dair bir çıkarım aradığınızda net bilgilere ulaşamadığınızı görmek mümkündür. Bu bağlamda kitabın bizce önemli eksikliklerinden birisi Müslümanların kendilerine dair yapmaları beklenen özeleştirmedir. Ayrıca Kitabın bir diğer problemlili tarafı olarak sürekli içerisinde düştüğü tekrardır. Tekrarlar, kitabın bölümlerini birbirine bağlama noktasında başarılı bir kullanım biçimi olarak düşünülebilir ancak okuyucuyu boğabilmektedir. Ayrıca çalışmada durum betimlemelerinden çok sahadan elde edilen verilerin sunumu ile daha detaylı kurulmuş olsaydı okuyucuya Avrupalı Müslümanların gündelik hayatlarında dair daha net bir fotoğraf sunabilirdi. Kuşkusuz kitap, bütün bunların dışında bir bütün olarak değerlendirildiğinde, İslamofobi ve Avrupa'da İslam tartışmalarının anlaşılması için okunması gerekli bir içeriğe sahiptir.

